

KARS CAFERİLERİNDE DİNİ İNANÇ VE SOSYAL PRATİKLER¹

Religious Belief and Social Practices in Kars Jaferism

Hüseyin Doğan²

Öz

İslâm dini, tabiatı ve indiriliş gayesi gereği insanlar arasında kardeşlik fikrini geliştirerek toplumsal birlik ve beraberliğin perçinleşmesini hedeflemiştir. Evrensel bir din olan İslâm dininin özünde bir değişiklik olmasa da, dinin muhatabı olanların kelâmdan anladıkları doğal olarak farklılık göstermektedir. Söz konusu bu anlam ve yorum farklılıklarının en bariz olduğu alan ise hiç kuşkusuz mezheplerdir. Araştırma konumuz olan Caferîler, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya göçmüşler ve en başta Kars ve çevresine yerleşmişlerdir. Zamanla ülkemizin değişik illerine hatta büyükşehirlere de yerleşen Caferîler, tarihi süreçte kendi öz ve değerlerini korumuşlar, camilerini inşa ederek benimsemiş ve kabul etmiş oldukları inanç ve ibâdetlerini çekinmeden yerine getirmişlerdir. Bu çalışmamızda dolaylı gözlem ve katılımlı gözlem tekniklerini kullanarak Kars yaşamakta olan Caferîlerin, dini inanç ve ibâdet anlayışları ile sosyal hayata dönük pratik ve uygulamalarını tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Isnâ Aşeriyye, Kars Caferîleri, İnanç, Sosyal Pratikler

Abstract

Islamic religion aimed naturalization and the need to reduce the societal unity and solidarity by developing the idea of fraternity between people. However, even if there is no change in the essence of Islamic religion as a universal religion it is natural that the religious people understand what they say in words. In other words, the area in which these differences of meaning and interpretation are obvious is undoubtedly sects. The Caferis, who are researchers, migrated to Anatolia after World War I and settled in Kars and its surroundings. Over time, the Jafarians, who settled in various illusions of our country and even in the big cities, maintained their own values and values in the historical process, and carried out their beliefs and worship which they accepted and accepted by building their glass. In this study we have tried to examine the traditions and habits of Caferi people in Kars religious life and praying, social effects on the aspects of sociology by using indirect observation, active observation interview techniques.

Keywords: Isnâ al-Aseriyya, Jaferis of Kars, Belief, Worship, Social Practices

¹ Bu çalışma, 2016-SB-16 Nolu koduyla **Kafkas Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP)** kapsamında desteklenerek hazırlanmıştır.

² Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (huseyindogan5555@hotmail.com).

GİRİŞ

Evrensel bir din olan İslâm dininin getirdiği ve ortaya koyduğu temel inanç esaslarında herhangi bir farklılık olmasa da, dinin birinci deredeki muhatabı olan insanların Kur’ân’a bakışları ya da onu anlama ve yorumlama tarzları birbirinden farklılık arz etmiştir. Bu nedenle müslümanların ilahî vahiyden anladıkları farklı olduğundan, uygulama konusunda da bazı farklılıklar yaşanmıştır. Öte yandan İslâm toplumunda yaşanan ilk dönem siyasî, fikrî ve toplumsal olaylar³, daha sonraki dönemlerde çeşitli itikâdî ve mezhebî grupların ortaya çıkmasına ve insanlar arasında büyük kargaşa ve problemlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Hiç şüphesiz tarihî süreçte ortaya çıkan bu itikâdî-mezhebî (inançsal) gruplardan birisi de “Caferîlik”tir. Bilindiği üzere, Safevîler’in yayılcılık üzerine kurgulanmış oldukları siyasetleri için birer araç olarak kullandıkları mezhep propagandaları⁴, o zamana kadar büyük ölçüde Sünnî olan Azerbaycan bölgesinde yaşayan Türk boylarını derinden etkilemiş ve buralarda Caferîlik hâkim bir mezhep haline gelmiştir.⁵ Bugün itibarıyla İran sınırları içinde yer alan Güney Azerbaycan’ın tamamına yakını ile Rusya’dan ayrılarak bağımsızlığını kazanan Kuzey Azerbaycan’ın üçte ikisi *Caferî*dir.⁶

Ülkemizde, eski dönemlerden itibaren Azerî oymakların yaşadığı Sürmeli Çukuru’nun büyük bir bölümünü teşkil eden Kars ve çevresinde Caferîler varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁷ Türkiye’deki Caferîlerin

³ Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri* (İstanbul: Birleşik Yay., 1992), 12-26.

⁴ Roger Savory, *Iran Under The Safavids* (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), 27-30.

⁵ Adel Allouche, *Osmanlı-Safevî İlişkileri* çev. Ahmet Emin Dağ (İstanbul: Anka Yay., 2001), 158; Savory, *Iran* 34.

⁶ Savory, *Iran* 32.

⁷ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi* (İstanbul: Işıl Matbaası, 1953), 1: 67-68.

büyük bir bölümü, yaşadıkları tarihî bölgede bulunmakla beraber diğer kısmı da batıdaki özellikle Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir ve Manisa gibi büyük şehir ve metropollere göç etmişlerdir.⁸

KARS VE ÇEVRESİNDEKİ CAFERÎ YAPILANMA

Türkiye’de Caferîler denildiği zaman akla ilk gelenler Azerî Türkler’dir. Bununla birlikte Türkiye’de yaşayan Azerîlerin tamamı Caferî olmayıp Sünnî olan Azerîler de vardır. Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde Kars ve çevresindeki şehirlerde yaşayan Azerî Türklerin Sünnî olanlarına “*Karapapak*” veya “*Terekeme*” denilmektedir.⁹ Kaynaklarda “*Karapapaklar*” (uzun tüylü kalpak), Azerî topluluğuna bağlı bir Türk boyu olarak tanımlanmakta olup Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Gürcistan ve İran’da yaşadıkları ve 1920 yılından sonra Kafkasya’dan kuzeydoğu illerimize göç ettikleri ifade edilmektedir.¹⁰ Aynı şekilde Terekeme’nin de, Azerî topluluğundan bir Türk boyu olduğu ve bunların da Kafkasya’dan gelerek Türkiye’ye yerleştikleri belirtilmektedir.¹¹ Buna göre “*Karapapak*” ya da “*Terekeme*” grubu, daha çok İran ve Azerbaycan’ın yüksek kesimlerinde veya dağlık alanlarında yaşayan insan topluluklarına verilen bir isim olarak anlaşılmaktadır. Kısacası yerli ve daimi olanlar Azerî Türkünü oluştururken, göçebe ve kırsal hayatı yaşayanlar bu isimle anılmışlardır. Zira bugün aynı coğrafya ve çevrede yaşayan bu iki topluluğun neredeyse bütün sosyal-toplumsal uygulamaları birbirine çok benzemektedir. İlerleyen bölümlerde, özellikle de Kars Caferîlerinin sosyal hayata dönük pratikleri incelenirken bu benzerliğe dikkat çekilecektir.

⁸ Mustafa Öz, *İmâmiyye Şiasında Onikinci İmâm ve Mehdi İnancı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2005), 43-48.

⁹ Ebubekir Güngör, *Türkistan’da Fikir Akımları* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay., 2011), 84.

¹⁰ Kürşat Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş -Tanrılar, Ritüel, Tapınak-* (İstanbul: Ayışığı Kitabevi, 2013), 21; Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi -Başlangıcından Perslere Kadar-* (İstanbul: İletişim Yay., 2015), 103-105.

¹¹ Cihan Piyadeoğlu, *Güneş Ülkesi Horasan -Büyük Selçuklular Dönemi-* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2012), 101-102.

Türkiye’de Caferîlerin yoğun olarak bulunduğu ve tarihî olarak yerleştiği ilk bölge Doğu Anadolu Bölgesi’dir.¹² Bölge geneline bakıldığında Caferîler, Kars merkez ile Akyaka ve Arpaçay ilçeleri; Iğdır merkez ile Aralık ve Tuzluca ilçeleri; Ağrı’nın Taşlıçay ve Ardahan’ın Posof ilçesinde yoğun olarak yaşamaktadırlar.¹³ Ülkemizdeki Caferîlerden Kars bölgesinde yaşayanların büyük bir kısmı, 1918-1925 yıllarında yapılan nüfus mübâdelelerinden sonra Ermenistan’dan gelen ve buraya yerleşen gruptur. Ayrıca bu bölgede Kafkaslar’dan göç ederek gelen Azerî-Caferîler de bulunmaktadır.¹⁴ Buna göre çeşitli dönemlerde daha çok Kuzey Azerbaycan’dan olmak üzere küçük sülaleler seklinde bölgeye göçler olmuşsa da asıl dikkat çekici göçler, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi, 1917 Bolşevik ihtilâli, 1920’de Kuzey Azerbaycan’ın Ruslar tarafından işgali ve çok az sayıda da 1940 yılında ikinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiş ve ağırlıklı olarak Kars ve çevresine yerleşmişlerdir.¹⁵

1.1. Kars Merkez

Kars, gerek merkezde gerekse de Akyaka ve Arpaçay ilçelerinde barındırdığı Caferî nüfus itibariyle dikkat çeken önemli bir yerleşim alanıdır. İl merkezinin kaba bir hesapla 1/3 kadarı, Caferidir.¹⁶ Caferîler hemen hemen her mahallede bulunmakla birlikte çoğunlukla merkezde Yeni Mahalle ile İstasyon Caddesi’nde yaşamaktadırlar. 2010 yılı nüfus verilerine göre konuşursak Kars merkezinde yaklaşık olarak 26.000 civarında Caferînin yaşadığını söylemek mümkündür.¹⁷ Bu rakam, bugün itibariyle 28.000’a yaklaşmış durumdadır. Kars merkezde Caferîlere ait iki cami bulunmaktadır.

¹² Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şülik ve Kolları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 179.

¹³ Öz, *Şülik* 181.

¹⁴ Köroğlu, *Mezopotamya Tarihi* 105.

¹⁵ Oğuz Ünal, *Horasan’dan Anadolu’ya Türkiye Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), 34-36; Piyadeoğlu, *Horasan* 102.

¹⁶ Kars Valiliği *İl Nüfus Müdürlüğü Arşivi Kayıtları* (02.02.2017).

¹⁷ Kars Valiliği *İl Nüfus Müdürlüğü Arşivi Kayıtları* (02.02.2017).

Işıklı Camii: Kars il merkezinde Yeni Mahalle’de, Sünnilere ait Fethiye Camisinin karşısında bulunmaktadır. Caferî kesimin en aktif biçimde kullandığı hatta Ehl-i Beyt Dernek başkanları ile kanaat önderlerinin zaman zaman görevde bulunduğu merkezi bir camidir. Işıklı Camisi, 1952 yılında yapılmıştır. Her daim ibâdete açık olan caminin hemen hemen her vakitte müdavim cemaatı bulunmaktadır. Caminin gelir ve giderleri, Caferî kökenli insanlar ile esnafları tarafından karşılanmaktadır. Bu manada İran veya başka bir ülkeden destek almamaktadırlar.

Hız. Ali Çarşı Camii: Kars il merkezinde İstasyon Caddesi’nde (eskilerin deyişiyile Digor pazarının karşı caddesi) bulunmaktadır. Hız. Ali Çarşı Camii, 1975 yılında yapılmıştır. Işıklı Camisine nazaran daha merkez ve işlek bir alanda inşa edilmiş olan bu caminin, vakitlere devam eden cemaat sayısı bir hayli fazladır. Çünkü etrafta ve aynı cadde üzerinde birçok Caferî esnaf iş yapmaktadır. Tıpkı Işıklı camisinde olduğu gibi bu caminin de gelir ve giderleri, Caferîlerin bizzat kendileri tarafından organize edilmektedir.

Kırk yedi kadar köye sahip merkez ilçenin birçok köyünde Caferî bulunmakla beraber tamamı ya da çoğunluğu Caferîlerden meydana gelen belli başlı köyler ise *Başgedikler*, *Bayraktar*, *Büyük Aküzüm*, *Hamzagerek*, *Karakaş*, *Kızılvenk*, *Kineyi*, *Külveren*, *Mervenk*, *Oğuzlu*, *Orta Gedikler* ve *Yalçınlar*’dır. Bu köylerin birçoğunda, Caferîlerle Sünniler karışık olarak yaşamaya devam etmektedirler.

1.2. Akyaka

Akyaka ilçesinde Sünnilerle Caferîler iç içe yaşamaktadırlar. İlçe nüfusunun tamamına yakını, Azerbaycan ve Kafkasya göçmeni vatandaşlar oluşmaktadır. İlçe merkezinde Caferî nüfus, Sünnilere göre daha azdır. İstasyon Mahallesi’nde “Haydariye” isminde bir tek camileri vardır ve bu mabed, 1982’de ibâdete açılmıştır. 25 kadar köyü olan Akyaka’da 9 köy Caferîdir. Diğer köylerde Caferîlerle Sünniler birlikte yaşamaktadırlar. 2000 yılı genel nüfus sayımlarına

göre Akyaka'nın ilçe merkezi nüfusu 3816, ilçeye bağlı bulunan 27 köyün toplam nüfusu da, 10.810 olarak tespit edilmiştir.¹⁸ Yirmi yedi kadar köyü bulunan Akyaka'da Caferîlere ait bazı köyleri saymak gerekirse *Arslanhane*, *Büyük Pirveli*, *Esenyayla*, *İbiş*, *Kalkankale*, *Kayadöven*, *Küçük Aküzüm* ve *Şahnalar*'dır.

1.3. Arpaçay

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Zarsad Sancağı¹⁹ olarak bilinen bu ilçe, 3 Kasım 1920'de Rus ve Ermeni işgalinden kurtarılmıştır. İlk zamanlar Zarsad olan ismi, 1927 yılında ilçe sınırlarından geçen Arpaçay nehrine istinaden Arpaçay olarak değiştirilmiştir.²⁰

Arpaçay ilçe merkezinde az sayıda Caferî olmasına karşılık, Caferî olan köy sayısı bir hayli fazladır. Arpaçay'da, Akyaka'da olduğu gibi tamamen Caferîlerden oluşan köyler ile Caferîlerle Sünnîlerin bir arada yaşadığı köyler bulunmaktadır. Arpaçay'daki Caferî köylerden bahsetmek gerekirse *Bacıoğlu*, *Başgedikler*, *Meydancık*, *Taşdere* ve *Yağkesen*'dir. 3442 kişinin yaşadığı bu köylerde, müşterek köylerdeki Sünnî nüfus çıkartıldığında yaklaşık 2800 civarında Caferînin yaşamakta olduğu söylenebilir.²¹

Diğer yandan Iğdır'ın Tuzluca ilçesine yakın olan ancak Kars'ın Digor ilçesine bağlı Halıkışlak Köyünde de Caferîlerin yaşadığı bilinmektedir. Halıkışlak'taki Caferî yapılanma ile dinî gelenekler, daha çok Ağrı (Taşlıçay) ve Tuzluca'ki Caferî din geleneklerinin etkisi altında şekillenmiş gibidir. Bu nedenle Halıkışlak Caferîleri dinî inanç, ibâdet ve gelenek-göreneklerini yaşama ve uygulama anlamında Kars-merkezden daha ziyade Tuzluca'ya tabi kalmışlardır. Öyle anlaşıyor ki Halıkışlak Köyü, her ne kadar kültürel, sosyal ve siyasal bazı nedenler

¹⁸ Kars Valiliği *İl Nüfus Müdürlüğü Arşivi Kayıtları* (02.02.2017).

¹⁹ Kırzioğlu, *Kars Tarihi* 438; Zeki Taşpınar, *Bütün Yönleriyle Kars*, İstanbul: Haşmet Matbaası, 1969, 46-47.

²⁰ Taşpınar, *Bütün Yönleriyle Kars* 46.

²¹ Kars Valiliği *İl Nüfus Müdürlüğü Arşivi Kayıtları* (02.02.2017).

dolayısıyla Kars'ın Digor ilçesine bağlanmışsa da onlar, kendilerini Tuzluca'ya daha yakın hissetmişler ve bütün ihtiyaçlarını oradan karşılamışlardır.

2. KARS CAFERİLERİNDE DİNÎ İNANÇ VE SOSYAL PRATİKLER

2.1. Kars Caferîlerinde Temel İnanç Esasları

2.1.1. Tevhîd

Hiç şüphesiz Allah inancı veya Allah'a imân hususu, İmâmiyye veya İsnâ Aşeriyye'nin inanç ilkelerinin başını çekmektedir. Kars Caferîleri, Kars'taki diğer insan gruplarının benimsediği biçimiyle Allah'a imân etmekte ve O'nun eşsiz güç ve kudretini kabul etmektedir. Onlara göre İslâm dinine girişin en temel ölçütü, kelime-i tevhîd ve kelime-i şehâdetir. Kars Caferîleri, gerçek ve sarsılmaz bir Allah inancının ancak, bununla mümkün olabileceğine inanmaktadırlar.

Kars Caferîlerinin Allah-âlem tasavvurları, din anlayışlarını da şekillendirmiştir. Onlar, Allah'ın varlığını, birliğini ve her şeyi yaratıp kuşattığını ve nihayetinde, bütün mevcudâtı yine kendisinin yok edeceğini kabul etmişlerdir. Onlara göre, Allah'ın her şeye gücü ve kudreti yeter. Nitekim onlar, Allah'ın hiçbir sıfatını inkâr etmez ve Kur'an'da kendisini tarif etmiş olduğu isim ve sıfatlarıyla Allah'ı tanımlamaya çalışırlar.²² Bu anlamda, Caferîlerle Sünnîler arasında Allah inancı konusunda hiçbir fark yoktur. Kars Caferîleri, Allah'ın kendini bize tanıttığına, O'nun varlığına, birliğine, eşi-benzeri olmadığına; her şeyin O'na muhtaç olup O'nun ise hiçbir şeye muhtaç olmadığına, bütün eksik ve noksanlıklardan münezzeh olduğuna inanmaktadırlar.

²² Ahmet Sabri Hamedânî, *Caferî Mezhebi ve İmâm Cafer Sâdık (a.s.) Buyrukları* (İstanbul: Kevser Yay., 2014), 68-69.

Diğer yandan Caferîler, Allah’a delilleriyle birlikte inanmak gerektiği konusuna büyük önem verirler. Bu konuyu bir görüşmeci şöyle dile getirmektedir:

“Bir Caferînin ergenlik çağına geldiğinde Allah’a, O’nun varlığına ve birliğine aklî delillerle inanması gerekir. Allah’ın varlık ve birliğini ispatlayacak en az üç delil bilmesi lazım. Öyle, “ben Allah’a inanıyorum” demekle iş bitmez.” (Seyyîd Elekber Işık-Caferî Kanaat Önderi).

Görüşmecinin kastettiği konu İslâm Kelâmındaki “haberî” sıfatlar konusudur. Bilindiği üzere “haberî” sıfatlar, haberle sabit olduklarından İslâm kelâmcıları bunları anlamak ve yorumlamak amacıyla te’vîl metodolojisini geliştirmişlerdir. Özellikle de ilk dönemde Mu’tezilî kelâmcılarca geliştirilen bu metodoloji, bir zaman sonra özellikle de el-Cüveynî (ö.478/1085) ile birlikte Ehl-i Sünnet kelâmına da uyarlanmıştır.²³ Kaldı ki, görüşmecinin hadis kitaplarından iktibasla dillendirdiği bu hususa sadece hadis kitaplarında değil, aynı zamanda bizzat Kur’ân’ın kendisinde de rastlamak mümkündür.

2.1.2. Adâlet

İmâmiyye ya da İsnâ Aşeriyye inancında adâlet beş temel inançtan biri olup önemli bir yere sahiptir.²⁴ Adâlet, Allah’ın hiçbir kimseye zulmetmediğine ve O’nun akıl sahiplerinin kötü gördüğü şeyleri işlemediğine inanmaktır.²⁵ Adâlet, herkese ve her şeye gereken hakkın verilmesi ve kişiler arasında nedensiz ayırım yapılmamasıdır.²⁶ Buna göre Allah, hiçbir zaman zulmetmez ve zâlim değildir; kulları için en iyiyi ve en hayırlı olanı seçer ve herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükler.²⁷ Allah’ın adâletli olması demek, Allah’ın irâdesine sınır koymak anlamına gelmemektedir. Zira âdil

²³ Hüseyin Doğan, *İlk Dönem İslâm Kelâmcılarında Dinsel Metinleri Anlama ve Te’vîl Problemi* (Samsun: Kardeşler Ofset-Matbaacılık, 2011), 159-182.

²⁴ Muhammed b. ‘Ali b. Bâbeveyh Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd* trc. Muhammed ‘Ali Sultânî (Tahran: Merâkizü’l-Pakş, 1382), 102-103.

²⁵ Hamedânî, *Caferî Mezhebi* 71.

²⁶ Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd* 116.

²⁷ Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd* 117, 119.

olmak ve kullarına zulmetmemek Allah'ın bir vadidir.²⁸ Allah, asla vadine muhalefet etmez. Bir şey, iyi olduğu için Allah onu emreder ve kötü olduğu için de onu yasaklar. Yoksa bir şey Allah emrettiği için iyi, yasakladığı için de kötü değildir.²⁹ Aksi düşünülürse, problem çıkar. O zaman yalan söylemek ya da kötü olarak nitelendirilen herhangi bir fiilin Allah tarafından yapılabileceği düşüncesini kabul etmek gerekir ki bu da, yanlış bir inanç olmuş olur.³⁰

Caferilere göre, şerr ve kötülük yokluktur ya da yokluğa sebebiyet veren bir şeyin tâ kendisidir.³¹ Yani şerr olan ya körlük, câhillik, sefîhlik, fakirlik gibi yokluktur ya da zararlı varlıklar, belâlar, zulûmler vb. şeyler gibi başka varlıklarda birtakım yokluklara sebebiyet veren şeylerin kendisidir.³²

Kars Caferilerinde, özellikle de Ehl-i Sünnet inancında sıkça tekrarlanan “Allah, hayrın da şerrin de yaratıcısıdır” demek doğru değildir. Çünkü, öncelikle Allah güzeldir ve hikmeti sever, dolayısıyla güzel olandan kötü bir şey asla sâdır olmaz.³³ İkincisi şerr, hayrın yokluğudur. Bir varlığı olmadığı için Yaratıcıya da ihtiyacı yoktur.³⁴ Sözelimi Güneş, ısının ve ışığın kaynağıdır. Önüne bir şey koyarsan gölge olmaktadır. Halbuki gölgenin de kaynağı yoktur. Zira gölge, Güneş'in engellenmesiyle ortaya çıkar, yani herhangi bir varlığı yoktur. İşte, şerr ve kötülük de böyledir. Şerr ve kötülük, ancak hayır ve iyiliğin engellenmesiyle oluşmuştur.³⁵

²⁸ Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd* 124.

²⁹ Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd* 124-125.

³⁰ Ebu'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, *Tabşîratu'l-edille fî usûli'd-dîn* thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yay., 2003), 2: 282-283.

³¹ Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd* 126, 136, 149.

³² Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd* 137.

³³ Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd* 214.

³⁴ Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd* 112.

³⁵ Şeyh Sadûk, *et-Tevhîd* 315; İsmail Mutlu, *Tarihte ve Günümüzde Caferilik* (İstanbul: Mutlu Yay., 1995), 96-98.

Caferilere göre, insan yaptıklarında tamamen özgürdür. İnsanın bir şeyi yapmakla yapmamak arasında kalması veya yaptığı bir şeyden dolayı pişmanlık duyması bile onun özgür olduğuna en somut delildir.³⁶ Allah, kadim ilmiyle insanların yapacaklarını önceden bilir fakat, Allah'ın bilmesi insanın o fiil ve eylemleri yapmasını zorunlu hale getirmez.³⁷

2.1.3. Nübüvvet

İsnâ Aşeriyye'nin bir diğer temel inanç esası da peygamberliğe imân etmektir. Onlar, ilk Peygamberin Hz. Âdem (a.s.), son peygamberin ise Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğuna inanırlar ve bu ikisi arasında 124 bin peygamberin gönderilmiş olduğunu kabul ederler.³⁸ İsnâ Aşeriyye'ye göre Allah, hiçbir dönemde insanları rehbersiz ve öndersiz bırakmamıştır. Allah'ın insanlara doğru yolu göstermesi ve irşâd etmesi için peygamber göndermesi, O'nun adâlet ve hikmetinin en açık bir göstergesidir.

Caferilere göre peygamberler, masumdur ve hiç bir şekilde günah işlemezler; peygamberliklerinden önce de peygamber olduktan sonra da hiçbir şekilde insanları tiksindirecek, kendilerini aşağı düşürecek ya da rencide herhangi bir eylem ve söylemde bulunmazlar.³⁹

Kars Caferileri, yukarıda sıralanan temel ilkelere katılmakla birlikte onlara göre gönderilmiş son peygamber Hz. Muhammed'dir (s.a.v.). Onun birçok mucizeleri vardır ve en büyük mucizesi de, Kur'ân-ı Kerim'dir. Peygamberler, vahiy yoluyla Allah ile iletişim kurmuşlardır.⁴⁰ Onlarda normal insanlarda olabilecek sayıklama ya da başka türlü bilinç dışı söz ve davranışlar kesinlikle bulunmaz.⁴¹ Çünkü âyette Peygamberimiz kastedilerek, "O (Muhammed), kendi

³⁶ Mutlu, *Caferîlik* 98.

³⁷ Mutlu, *Caferîlik* 101.

³⁸ Hamedânî, *Caferî Mezhebi* 77.

³⁹ Hamedânî, *Caferî Mezhebi* 77.

⁴⁰ Zekeriya Pak, *Allah-İnsan İletişimi* (Ankara: İlâhiyât Yay., 2005), 23-25.

⁴¹ Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2011), 29.

*nefsinden bir şey söylemez. Onun konuştuğu vahiyden başka bir şey değildir*⁴² buyrulmuştur. Caferîlerde bu ilgi ve sadâkat o denli ilerlemiştir ki onlara göre, Peygamberimiz vefat ettikten sonra Hz. Ali bir odaya kapanmış ve günlerce insanların huzuruna çıkmamıştır.⁴³

Kars Caferîlerinin, Kur'ân'dan sonra başvurdıkları en önemli kaynakları Sünnet'tir. Ancak onların, Ehl-i Sünnet'ten hadisler konusunda ayrıldıkları nokta, Ehl-i Sünnet'tin Hz. Peygamber'in sünnetini hadis ilminin tespit ettiği ölçüler içinde herhangi bir ayrıma gitmeden ashtan gelen rivâyetlerle ortaya koyarken, İsnâ Aşerîyye'nin bu hususta yalnızca kendilerince benimsenmiş sahabenin, Ehl-i beytin ve imâmların rivâyetlerine dayanıyor olmasıdır. Onlara göre İslâm'ın hadise dayalı her hükmü, ancak Ehl-i Beyt ve onlara dayanan râvilerin rivâyetleri esas alınarak ortaya konabilir.

Caferîler, Allah'ın farklı ayetlerle Kur'an'ı yücelttiği ve adâletinden söz ettiği sahabeyi Hz. Ali (r.a.) ile olan davranışları açısından değerlendirmeye tabi tutmakta ve ona karşı çıkanlarla hakkını gasp edenlerin zâlim olduklarını söylemektedir.⁴⁴ Başta Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer olmak üzere Hz. Ali'nin safında yer almayan sahabeyi rivâyetlerine güvenilmez olarak vasıflandırmaktadırlar.⁴⁵ Caferîlere göre, Peygamberimiz hayatta iken hadisler yazılmıştır. Çünkü onlara göre, sahabe Kur'ân'la hadisi karıştırabilirdi, dolayısıyla da Peygamberimiz zamanında hadisler yazdırılmıştır.⁴⁶

2.1.4. İmâmet

İsnâ Aşerîyye'nin temel inanç esaslarından birisi de, imâmettir. İmâmet, son peygamber Hz. Muhammed'in vefatından sonra insanların irşâd görevinin Allah'ın tayini ile Peygamber soyundan gelen on

⁴² en-Necm: 53/3-4.

⁴³ Mutlu, *Caferîlik* 244-245.

⁴⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî, *el-Kâfî* "Kitâbu'l-Hucce" (Tahran: 1365), 1: 168-169.

⁴⁵ el-Küleynî, *el-Kâfî* 1: 169.

⁴⁶ el-Küleynî, *el-Kâfî* 1: 169.

iki masum imâma verildiği inancıdır.⁴⁷ İmâmet makamı, aynen nübüvvet makamı gibi ilâhi bir makam olup, o makama gelecek kişiyi bizzat Allah tayin etmektedir.⁴⁸ Nasıl ki kullar, peygamber seçme hakkına sahip değilse, imâm seçme hakkına da sahip değillerdir. Onlara göre peygamberler, her türlü günah ve hatadan masum olup ilâhi ilimle desteklenmişse, imâmlar da öyledir.⁴⁹ Çünkü imâmet ilmi, Allah tarafından verilen bir ilimdir. Geçmişin ve geleceğin bütün ilimlerine erişmektir.⁵⁰ Böyle oldukları için de, onları ancak Allah tayin edebilir. Çünkü kimin masum olup nübüvvet veya imâmet makamına layık olduğunu sadece Allah bilebilir.⁵¹ Bu sıfatı, insanların teşhis etmesi imkânsızdır.⁵²

Kars Caferîleri, imâmlarla peygamberler arasındaki farkın sadece nübüvvet makamı olduğuna inanmaktadırlar.⁵³ Onlara göre imâmet de, nübüvvet gibi temel inanç esaslarındandır. Nasıl ki her insana, Allah'ın peygamberlerini tanımak ve O'na itaat etmek farz ise, peygamberden sonra Allah'ın hucceti olan imâmı tanımak ve ona itaat etmek de farzdır.⁵⁴ Onlar, Hz. Peygamber'den nakledildiğine inandıkları, “*Zamanının imâmını tanımadan ölen kimse, câhiliye ölümü ile ölmüştür*” hadisinin bu gerçeğe işaret ettiğine inanmaktadırlar.⁵⁵

Caferî inancına göre Peygamberimizin vefatından sonra on iki masum imâm gelmiştir ve bunlardan on ikincisi İmâm Mehdi'dir.⁵⁶ Onlara göre İmâm Mehdi halen hayattadır ancak, gaybete çekilmiştir ve

⁴⁷ Ebu'l-Kâsım 'Ali b. Hüseyin Şerif el-Murtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ ve'l-e'imme* thk. Fâris Hassûn Kerîm (Bustâne Ketâb Publishers: 1387/2009), 132.

⁴⁸ Şerif el-Murtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ* 110.

⁴⁹ Mutlu, *Caferîlik* 428.

⁵⁰ Şerif el-Murtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ* 145.

⁵¹ Şerif el-Murtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ* 124.

⁵² Hamedânî, *Caferî Mezhebi* 90.

⁵³ Mutlu, *Caferîlik* 433.

⁵⁴ Şerif el-Murtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ* 148.

⁵⁵ Şerif el-Murtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ* 215.

⁵⁶ Şerif el-Murtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ* 228, 256.

kıyâmetten önce gelip dünyaya adâleti hâkim kılacaktır. İşte, Caferîlikteki “Mehdî” inancının temelini bu görüş oluşturmuştur.⁵⁷

2.1.5. Meâd (Âhîret)

Öldükten sonra tekrar dirilmeye olan inanç, İsnâ Aşeriyye’nin beş temel inanç esasından biridir. Onlara göre Kur’ân’da geçen kıyâmet, haşr, hesap, mizân, sırat, a’râf, şefa’at, cennet ve cehennem gibi hususların hepsi gerçektir ve hak’tır.⁵⁸ İsnâ Aşeriyye inancına göre, dünya ile âhîret arasında “berzâh” denen bir âlem daha vardır. İnsan kabre konulduktan sonra berzâh hayatı başlamakta ve mahşere kadar devam etmektedir. Burası mü’minler için farklı, münâfık ve kâfirler için farklı bir yerdir.⁵⁹ Çünkü insan kabre konduğundan itibaren Münker ve Nekir adlı iki melek tarafından bazı şeyler hakkında sorguya çekilecektir. Melekler ölen insana, Rabbin kim? Peygamberin kim? İmâmın kim? Kitâb’ın ne? Ömrünü nerede ve nasıl harcadın? gibi bazı sorular soracaktır. Dünyadayken Rabbin, peygamberini, imâmını bilen ve doğru yolda olan sâlih kimseler bu soruları doğru yanıtlayıp kabrini cennet bahçelerinden bir bahçeye; onları tanımayanlar ise, kabrini cehennem çukurlarında bir çukura çevirecektir.

İmâmiyye veya İsnâ Aşeriyye’ye göre, öldükten sonra dirilme hem rûh hem de bedenledir. Ancak hem kabirde hem de kıyâmet gününde bedende biraz değişiklik olacaktır. Ancak beden aynı beden, rûh da aynı rûhtur. Bir insan yaşlanınca bedeninin görüntüsünde bazı değişiklikler olabilir, ancak yine de o insan aynı insandır.⁶⁰ Ölen kimsenin rûhu bu dünyayla alakasını tamamen kesmez ve bazen yaşadığı eve dönerek aile fertlerini izler. Ayrıca ölen kimse için yapılan ve hediye edilen şeylerin ölen insana faydası dokunduğuna, ölen insanın bu dünyada bıraktığı hayırlı bir evladın, köprü, hastane gibi şeylerin, diktiği ağacın bile kendisine faydasının dokunduğuna

⁵⁷ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İbrâhim en-Nu’mânî, *Kitâbu’l-ğaybe* (Tahran: Bustâne Ketâb, 1397), 37.

⁵⁸ Hamedânî, *Caferî Mezhebi* 81.

⁵⁹ Hamedânî, *Caferî Mezhebi* 82.

⁶⁰ Mutlu, *Caferîlik* 178.

inanılır.⁶¹ Bu inançların hemen hepsi, aynen Sünnî teolojide de yer almaktadır.

Öyle anlaşıyor ki İsnâ Aşeriyye’de her konu masum imâm inancı üzerinden temellendirilmeye çalışılmıştır. Âhiret hayatında yaşanacak olan bazı itikât konularını dahi bu minvalde ele alan bu teoloji, mü’minin bağlı kalacağı mutlak itaat ve sadâkatin öznesini Allah ve Resûlü olmaktan çıkararak masum imâm; daha doğrusu gaybetteki imâm inancı üzerine kurgulamıştır.

2.2. Kars Caferîlerinde Dinî Pratikler

2.2.1. Namaz

Bütün müslümanlarda olduğu gibi Caferîlerde de namaz çok önemli bir ibâdettir ve dinin aslı bir rûknüdür. Fakat Caferîlerle, diğer Ehl-i Sünnet mezhepleri arasında namaz konusunda bazı farklılıklar vardır.

İlk farklılık ezan konusundadır; Kars Caferîleri, ezanın Peygamberimiz miraca yükseldiğinde Cebrâil (a.s.) tarafından Hz. Muhammed’e (s.a.v.) öğretildiğine inanmaktadırlar. Onlar, Hz. Ömer’in ezanın asıl metninde bazı değişiklikler yaptığına inanmaktadırlar. Sözelimi sabah ezanında yer alan, “*Esselâtu hayrun minen-nevm*” cümlesinin, ezana Hz. Ömer tarafından sonradan eklendiğini; halbuki miraçta Hz. Muhammed’e öğretilen ezanda böyle bir ifade/cümlelenin olmadığını savunmaktadırlar (*Seyyîd Elekber Işık*). Buna karşın onlar ezanda geçen, “*Hayye ‘ale-l-hayri’l-‘amel*” (Haydi amellerin en hayırlısına!) cümlesinin ezandan çıkarıldığına inanmaktadırlar. Onlara göre Hz. Ömer, insanların namaza önem verip amellerin en hayırlısı olarak namazı görerek cihaddan uzaklaşmalarından çekindiği için ezandan bu cümleyi kendi döneminde çıkartmıştır (*Seyyîd Elekber Işık*). Kars Caferîlerine göre ezan okunurken, “*Eşhedü enne ‘Aliyyen Veliyyullâh*” demek müstehâptır. Kars’taki

⁶¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2000), 188-190.

Caferîlere ait camilerde ezan yukarıdaki ilavelere uygun olarak günde üç defa (sabah, öğle ve akşam) sesi dışarıya verilerek, ikindi ve yatsı ezanlarını ise cami içinde duyulabilecek şekilde ve Peygamberimiz'e öğretildiğine inandıkları haliyle okumaktadırlar.

Kars söz konusu olduğunda ezanlar, ahunt veya mollalar⁶² tarafından okunmaz, kahir ekseriyetle teyp ve kasetten verilmektedir. Gerçekte Şî'î kaynaklarda ezanın kasetten okunması gerektiğine dair herhangi bir fetvaya rastlanmasa da, Seyyidler, bu hususta şifai ve sözlü bir geleneğin bulunduğunu tarafımıza aktarmışlardır. *Seyyid Elekber Işık*'a bu durumu sordüğümüzda bize, aslında bu konuda herhangi bir zorunluluğun olmadığını; isterlerse Caferî ahunt ya da mollaların da kendi dil ve lehçeleriyle ezan okuyabileceklerini ifade etmiştir. Ancak açık konuşmak gerekirse, bugün itibarıyla Kars'taki Caferî camilerinde okunan ezan İran'da okunan ezanla aynıdır. Bu nedenle de, bazı ifadelerin anlaşılması konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır.

İkinci farklılık ise abdest konusundadır. Kars Caferîleri abdest alırken, abdest organlarını yukarıdan aşağıya doğru yıkarlar ve ayaklarını yıkamadan mesh ederler. Bu uygulamayı abdest âyetine⁶³, Peygamberimiz'in ve Ehl-i Beyt imâmlarının sünnetine uyarak yaptıklarını kabul ederler. Buna karşılık Kur'an'da ve sünnette yer almayan mest üzerine veya çorap üstüne mesh etmeyi câiz görmezler (*Seyyid Elekber Işık*). Gözlemlerimize göre, Sünnîlerin mest üzerine meshetmeyi câiz görmelerinden dolayı pek çok Caferî arasında meste karşı bir antipati uyanmıştır. Sırf bu nedenle bazı

⁶² "Ahunt" ya da "Molla" tabirleri, Caferî kesimde sıkça kullanılan beyanlardır. Buna göre "Ahunt", dini veya örgün bir eğitimden geçmiş olan, dini ve manevi konularda oldukça yetkin bir din âlimi, özellikle de Caferîlerin din hizmetlerinin icrasından birinci derecede sorumlu ve yetkili kişidir. "Molla" ise, temel bir dini eğitim almamış ancak, Ahuntlarla birlikte din hizmetlerinin ifasında onlara yardımcı olan daha çok serbest hoca niteliğine sahip kişi statsüsündedir. Şayet Ahunt ya da Mollaların soyu, Peygamberî bir soyu takip diyorsa bu kimselere de, ya "Seyyid" ya da "Mir" denmektedir.

⁶³ el-Mâ'ide: 5/6.

Caferîler, Kars gibi Türkiye'nin en soğuk bölgelerinde yaşamalarına rağmen mest kullanmadıkları gibi bazı Caferî ayakkabıcılar da hiç mest satmamaktadırlar.

Caferîlerle Ehl-i Sünnet mezhepleri arasında namazla ilgili ihtilâflı olan bir diğer hususta da, namazın cem edilmesi (birleştirilmesi) meselesidir. Caferîlere göre, öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazları cem edilerek kılınır. Zira Peygamberimiz, müslümanlara rahatlık ve kolaylık olsun diye zaman zaman buna izin vermiştir ve kendisi de bunu uygulamıştır.⁶⁴ Nitekim Sünnîler de, hac döneminde Arafat'ta hac vakfesi sırasında namazlarını cem etmektedirler. Namazın şekli meselesine gelince, Caferîler namazlarını eli açık kırlar ve kıyâmda iken ellerini bağlamazlar. Çünkü onlar, el bağlamanın biat olduğunu kabul ederler ve Hz. Peygamber'in namazı eli açık olarak kıldığını inanırlar.

Kars Caferîleri, namazda secdeye giderken secde ettikleri yerde Kerbela toprağından yapılmış "mühür" veya "türbet" dedikleri sıkıştırılmış toprağın yazısız yüzüne alınlarıyla secde etmektedirler. Caferîlere göre, toprağa veya toprak cinsinden bir şeye secde etmek sünnettir. Çünkü Peygamberimiz, toprak dışında başka bir yere secde etmemiştir. Toprak yoksa topraktan yetişen fakat, yenilmeyen ve giyilmeyen şeylere (tahta, yaprak, hasır vs.) secde edilebilir. Eğer bunlardan hiçbirisi yoksa, kendi ellerinin üstüne alınlarını koyup secdeyi tamamlarlar. Türkiye'deki Caferîlerin genelinde olduğu gibi Kars Caferîleri de, özellikle mühür üzerine secdeye gitmelerinin bazen yanlış anlaşılıp taşa tapıyorlar gibi yorumlanmasından oldukça rahatsızlık duymaktadırlar. Nitekim Kars-Caferî kanaat önderi *Seyyid Elekber Işık* bu durumu şöyle ifade ediyor:

"İnsanın secde ettiği yer insanın taptığı şey değildir. O zaman Sünnîler seccâde üzerine secde ediyorlar, bu durumda Sünnîler

⁶⁴ Ehl-i Sünnet'e (Hanefiler) göre öğle ile ikindi ve akşam ile de yatsı namazları Müzdelife'de olmak üzere sadece hacda bir defaya mahsus birleştirilerek kılınır. Diğer yandan Şafîîlik, Mâlikîlik ve Hanbelîlik'te de yolculuk esnasında namazlar birleştirilerek kılınabilmektedir. Ancak yolculuk dışında namazları birleştirmek câiz değildir.

seccâdeye mi tapıyorlar demek gerekir? Bu, çok yanlış bir algıdır.”

Kars Caferiliğinde farz namazları, özellikle de günlük namazları cemaatle kılmak müstehâp kabul edilmiştir. Bu nedenle Caferî camilerdeki görevli ahunt veya mollalar cemaate, sabah namazı başta olmak üzere akşam ve yatsı namazlarının cemaatle kılınması gerektiği konusunda sürekli telkinde bulunmaktadır. Ancak Kars'ta Caferîlerin cemaatle namaz kılmaya iştirak oranı oldukça düşük görünmektedir. Sözgelimi, Işıklı Camii'nde şahsımın da iştirak ettiği bir sabah namazında katılım sayısı 11'dir. Yine aynı camideki ikindi namazına katılım sayısı ise 28'dir. Hiç kuşkusuz bu sayı, bayram ve cenaze namazları gibi toplumsal yapıyı derinden etkileyen namazlarda daha da artabilmektedir. Öyle ki, katıldığımız bir Caferî kökenli birisinin cenaze namazında 7 saf oluşabilmiştir. Günlük namaz için camiye gelenlere cinsiyet açısından bakıldığında, genellikle cemaatin erkeklerden oluştuğu gözlenmektedir. Cemaatle namaz kılan kadın sayısı, neredeyse yok denecek kadar azdır. Kadınlar camiye genellikle Maten aylarında ve Aşûrâ gününde gelmektedirler. Muharrem'in ilk on günü, kadınlar camiye daha fazla giderler. Çünkü mersiye, dinlemek onlar için önemli bir ibadettir. Kars Caferî kadınları, asla kazasız bir namaz kılmazlar. Her namaz, mutlaka kazasıyla birlikte kılınmaktadır. İsteyen namazda tesettür çekmekte, dileyen ise namazını açık olarak kılmaktadır.

2.2.2. Oruç

Kars Caferîleri, oruç ibâdetini Ramazan ayının tamamını tutarak yerine getirmektedirler. Öyle ki Ramazan ayının tamamını oruçla geçirenlerin oranı % 90'ları bulmaktadır. % 2'lik bir Caferî kesim ise, sadece Ramazanın başında ve sonunda oruçlu kalmakta, diğer günlerde oruç tutmamaktadır. % 1'lik bir kısım da, hiç oruç tutmamaktadır. Kars Caferîlerine göre, Ramazanın dinden bir esas olduğunu bildiği halde onu inkâr eden kişi dinden çıkmış olur (kâfir). İmsâk ve sahûr vakitlerinde Sünnîlerle aralarında 15-20 dakika fark

olmaktadır. Sabah imsâk vaktinden (ezan) 15-20 dakika önce yeme-içmeyi bırakırlar, akşam iftâr vakti ise ezan okunduktan 15-20 dakika sonra yeme-içmeye başlarlar. Böylece vaktin girdiğinden iyice emin olmuş olurlar.⁶⁵

Kars Caferîlerine göre Ramazan ayında yolcu olan kimsenin oruç tutması câiz değildir. Ramazan ayında yolcu iken oruç tutan kimse yolcu olmadığı halde orucunu yiyen kimse gibidir. Kars Caferîlerinde oniki imâma yalan ve iftrâ isnat etmek ile gusletmeden sabahlamak da orucu bozan unsurlardan kabul edilmiştir. Bu uygulama, bölgedeki diğer Caferî gruplarda da bulunmaktadır.

Caferîlerin genel anlayışına göre cemaatle teravih namazı kılınmaz. Çünkü Hz. Peygamber, teravih namazını cemaatle kılmamıştır. Onlara göre bu uygulama, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ömer zamanında gelenek haline getirilmiştir. Buna göre Kars Caferîleri, yatsı namazından sonra camide teravih namazı kılmaırlar. Molla veya ahuntlar, cemaatten isteyenlerin kendi evlerinde bu namazı kılabilirceklerini vaazlarında beyan ederler.

Kars'ta Caferîler, Ramazan ayında mukâvele yaparak hâtim çıkarırlar hatta Ramazan ayı boyunca farz namazlarla beraber toplam 1000 rekât daha nafîle namaz kılarlar. Özellikle Ramazan'ın 19. 21. ve 23. gecelerinden herhangi birisinin Kadir Gecesi olma ihtimalinin yüksek olması düşüncesi ile bu geceleri camilerde geçirirler, sabaha kadar ibâdet ve itâat ederler. Bilindiği üzere bu anlayış, bugün itibariyle İran'da da uygulanmaktadır.⁶⁶ Bu manada Kars Caferîlerinin dinî pratiklerle ilgili bazı uygulamaları konusunda İran'daki bazı uygulamaların etkisi altında kaldığı anlaşılmaktadır.

⁶⁵ Mutlu, *Caferîlik* 484.

⁶⁶ Hamid Algar, "İran (Kültür ve Medeniyet)" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2000), 22: 409.

2.2.3. Zekât ve Humus

Zekât, Kars Caferîlerinde namazdan hemen sonra ikinci önemli ibâdet addedilir. Onlar, zekât vermeyenin namazının asla kabul edilmediğine inanmaktadırlar. Onlarda dinen zengin sayılan bir müslümanın malının belli bir miktarını yılda bir kere fakir ve kimsesizlere, yoksullara, düşkünlere ve yolda kalmışlara verilmesi zekâttır. Zekât verilen mallar ise buğday, arpa, hurma, kuru üzüm, altın, gümüş, deve, sığır, koyun olmak üzere dokuz şeyden oluşmaktadır.

Kars Caferîlerinde zekâtın yanında Hz. Peygamber ve yakınlarına verilmek üzere müslümanlara farz kılındığına inandıkları humus anlayışı da vardır. Humus, *beşte bir* demektir. Bir kimsenin, kendi malından elde ettiği kârının beşte birini Peygamber ve onun yakınlarına vermesi Caferîlere göre farzdır:

“Biliniz ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah’a, Peygamber’e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah’a; hak ile bâtılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir’de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”⁶⁷

Zekât ve sadaka bu şahıslara haram olduğu için bunlara ancak humus ayrılmıştır. Humusun yarısı zamanın imâmına verilmektedir. Ancak günümüzdeki imâm gaybette olduğu için onun nâibi olarak kabul edilen âdil bir müçtehide verilir. Müçtehid o parayı imâm adına gerekli yere harcar. Humusun diğer yarısı ise, fakir olan Seyyidlere (Peygamber soyundan gelenlere) bırakılmaktadır. Ancak gözlem ve duyularımıza göre konuşursak Kars Caferîleri, kazançlarının beşte birini ahunt ya da mollaya vermeyi genel olarak fazla değerlendirmektedir. Bu nedenle bazı Caferîler, hacca gidecekleri zaman molla veya ahuntu çağırmakta ve yaşadığı bütün yılların humusunu hesaplattırdıktan sonra hacca gitmektedir. Bu nedenledir ki Kars Ca-

⁶⁷ el-Enfâl: 8/41.

ferîleri, gerek zekâtlarını gerekse de humuslarını mutlaka kendilerinden olan birisine verilmesinin dinen daha uygun olacağını kabullenmişlerdir. Onlardan bir yardım veya zekât talep edildiğinde öncelikle, Azerî veya Caferî midir diye sormaktadırlar. (Makbule Göktaş).

2.2.4. Kutsal Yerleri Ziyaret (Hac, Kerbela ve Meşhed)

Kars Caferîleri için Kerbela ve Meşhed'e gitmek, orada bulunan imâmların kabirleri başına gidip ziyarette bulunmak çok önemsenen ve arzulanan bir olaydır. Bu uygulama, bir bakıma hacca gitmekle aynı derecede öneme sahiptir. Kars Caferîleri için hac denildiğinde, kutsal topraklar olan Mekke ve Medine'nin ziyaret edilmesi dolayısıyla da kendilerince masum kabul edilen Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Zeynelâbidin'in türbelerinde bulunmanın hac farızasının bir menâsiki olarak algılanmaktadır. Nitekim bu uygulamanın bir benzeri, Şî'î-İmâmîyye inancında çok aktif olarak yaşanmaktadır.⁶⁸

Kars Caferîliğinde hacca gidebilecek şartları kendinde bulunduran bir Caferî, hacca gidip ziyaretini tamamlamış kabul edilir. Hacca gitmek için de, daha çok ilerlemiş yaş tercih edilmektedir. Ancak haccın belli bir tarihte olması, maddî anlamda daha fazla yükümlülüğünün olması sebebiyle Kerbela ve Meşhed ziyaretleri Caferîler arasında genelde yaygındır. Bazı aralıklarla Kerbela veya Meşhed'e giden, başında rehber bulunan gruplar bulunur. Gitmek isteyen Caferîler, isterlerse bu gruplarla katılırlar isterlerse de, aileleriyle birlikte gidip ziyaretlerini yaparlar. Kerbela ve Meşhed'e (ya da her ikisine birden) gidecek olan Caferîler, aynen hacdan dönenlere yapıldığı gibi komşuları tarafından ziyaret edilir, dönüşlerinde akraba ve komşular el öpmeye gelirler.

⁶⁸ Algar, İran (Kültür ve Medeniyet)" 410.

3. KARS CAFERÎLERİNDE SOSYAL UYGULAMALAR

3.1. Nişan, Düğün ve Evlilik

Kars'ta Caferîler evlenme yaşına gelen çocuklarının düzenli bir hayatlarının olması ve günaha girmemeleri için zamanında evlendirmeye çok önem verirler. Onların evlilikle ilgili bazı uygulamaları vardır. Bunlardan biri ve yaygın olanı “tuzlu kuka” yemedir ki bu, özellikle de bekâr bayanlarda görülen bir inançtır.

Bir katılımcı bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

“Bizler, küçük çile bittiğinde tuzlu kuka dediğimiz çok tuzlu kete tarzı bir ekmek yaparız. O ekmeğin bir kısmını yiyip geri kalan kısmını da yastığımızın altına koyarız. Ancak o gece asla su içmeyiz ve sonra da uyuruz. O gece rüyâda kim su vermişse, onunla evlenileceğine inanırız. Sabah kalkıp o yastığımızın altına koyduğumuz parçayı yüksek bir yere bırakıp beklemeye başlarız. Hangi hayvan o parçayı yerse evleneceğimiz şahsın karakterini de ona göre yorumlarız. Mesela köpek yerse huyu kötü, kuş yerse iyi huylu biriyle evlenileceğine inanırız. Yine eğer kuş alıp götürürse genç kızın kuşun ekmek parçasını götürdüğü tarafa gelin gideceğini kabul ederiz.” (Derya Ağabeyli).

Kars Caferîleri, evlenecekleri zaman birtakım şeylere dikkat ederler. Özellikle evlenecekleri insanların kendi mezheplerinden biri olmasına özen gösterirler. Ancak günümüzde bu konuda bazı değişimlerin yaşandığına tanıklık etmekteyiz. Eskiden anneler, kızları bir Sünnî ile evlenirse kendi sülalesinin 70 göbekten hepsinin cehennemde yanacağına inanırlardı. Bu sebeple kendi mezhepleri dışından biriyle evlenmeyi pek hoş karşılamazlardı. Eski dönemlerde görücü usûlü denilen gelenek ve anlayış yaygınken, günümüzde gençlerin istek ve tercihlerine göre kız istenmekte ya da evliliğe rıza gösterilmektedir.

Kars Caferîlerine baktığımızda çok yaygın olmamakla beraber başka mezhepten insanlarla evliliğin yapıldığına rastlamaktayız. Onlar genel de Sünnîlerden kız almakta ancak, Sünnîlere kız vermeyi pek uygun bulmamaktadırlar. Seyyidler, asla başka bir soydan kız

almazlar. Çünkü onlar, ancak bu şekilde soyun korunacağına ve soya herhangi bir farklılık karışmayacağına inanırlar. Evin, yaşı gelmiş ve evlenmek isteyen oğlu bunu ailesine bildirir. Eğer kendisinin istediği biri varsa o; yoksa etraftan “temiz, helâl süt emmiş” diye tabir edilen bir kız aranır. Bu kızın saygılı, güler yüzlü, ahlâk kurallarına uyan ve becerikli bir kız olmasına özen gösterilir. İster oğlanın kendi istediği isterse ailenin bulduğu kız olsun, ailesine haber gönderilir. Kızın ailesi sorup-soruşturur, kıza sorulur gönlü varsa olumlu cevap verilir. Her iki ailenin de büyükleri toplanır. “Allah’ın emri, peygamberin kavli ile” kız istenir. Şartlar ve düğün tarihi konuşulur. Salâvat getirilir ve Fâtiha okunur. Sonra tatlı dağıtılır ve belirlenen tarihte gelip yüzük takılır. Yüzük takılan gençlerin görüşmeleri, konuşmaları haram olmasın düşüncesiyle birkaç aile büyüğü toplanır ve yanlarında bir molla/ahuntla beraber kız evine gidip hemen dinî nikâh kıyarlar.

Kars Caferîleri, evlilikte dinî nikâhın şart olduğuna inanmaktadırlar. Dindarlık derecesi ne olursa olsun, oğlunu evlendiren ya da kızını gelin eden bir kimse veya evlenmek durumunda olan adaylar belediye nikâhını yeterli görmemekte ve mutlaka dinî nikâh kıyılmasını istemektedirler. Bu nikâha, “kebin” derler. Nikâh kıyıldıktan sonra evdeki misafirlere yemek ikram edilir ve artık bu iki insanın birbirlerinin helâli olduğuna inanılır (normal ve daimî nikâh).

Kars Caferîlerinde düğüne davet etmek için hediyeleşme geleneği vardır. Kız tarafına gömlek, çorap (patık), yazma, havlu, ayakkabı, halı vb. eşyalar gönderilmektedir. Kendisi bu türden bir hediye ile düğün törenine davet edilen kimse, mutlaka başka bir hediye ile bu merasime icâbet etmektedir.

Kars’taki Caferîlerde düğün töreninin içeriği ve şekli ailenin yapısına ve bütçesine göre farklılık arz etmektedir. Ancak görünen o ki Kars Caferîleri, düğünlerinin görkemli ve ihtişamlı olmasına fazlasıyla dikkat ederler. Buna göre düğün, ya çalgılı ya da mevlitli yapılır. Ancak düğün mevlitli olacaksa, bu düğün davetiyesinde özel olarak belirtilir. “Peygamberli düğünümüze bekleriz” gibi tabirler

kullanılır. Ya düğün günü ya da düğünden kısa bir süre sonra resmi nikâh mutlaka kıyılır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Caferîlerde normal-daimî nikâhın yanında bir de geçici (mut'a) nikâhı vardır. Bu nikâhın inançlarında yer almasına rağmen Kars'taki Caferî kesimde çok fazla uygulandığı söylenemez. Mut'a nikâhı, süresi belirli geçici bir nikâhtır. Eşinden uzakta olan bir erkeğin cinsel isteklerini karşılamak ve günaha girmemek için dul bir kadınla ve kadının ailesinin bilgisi dâhilinde belli bir süreliğine kıyılan nikâhtır. Bu nikâhta kadına mehir de verilmektedir. Kadının şartları geçerlidir. Çünkü boşandıktan sonra kadın iddet bekler. Bu nikâhtan çocuk olursa velâyeti o şahsa (babaya) aittir. (*Seyyîd Elekber Işık*).

Kars özeline inildiğinde mut'anın bugün itibariyle uygulanma imkânının kalmadığı gözlenmektedir. Görüştüğümüz ahuntlar, eski dönemlerde dul kalan kadınlar hakkında dedi-kodu yapılmasını önlemek ya da iâşelerinin temini noktasında bu hususta bazı tavsiye ve teşviklerin yapıldığını beyan etmişlerdir. Çünkü onlar, Caferî fıkhrında buna cevâz verildiğine inanmaktadırlar. Fakat bugün itibariyle mut'a, sırf cinsel ihtiyaçları karşılamak üzere belli süreliğine ücret karşılığında oluşan bir hukuk olduğu için, bazı Caferîler bu uygulamayı bir çeşit zina olarak da algılamışlardır. Bu anlamda kişi için en hayırlı olanın, daimî nikâh olması gerektiği anlayışı benimsenmiştir.

Kars Caferî kültüründe boşanma oranı, Sünî ve diğer kesime ait insanlara oranla daha düşük seviyede seyretmektedir. Hiç kuşku yok ki bu önlemin alınmasında, molla veya ahuntlar tarafından gerçekleştirilen aile içi rehberlik ve irşâd derslerinin önemli ölçüde etkisi olduğu gözlenmektedir. Öyle ki Caferî ahunt ve mollaların, vaaz ve sohbetlerinde ailenin önemini ve toplumsal yapıdaki etkilerini anlatan sohbetlere yer vermeleri kanımızca bu oranda etili olmuş gibi gözükmemektedir. Ancak buna rağmen boşanmalar yok değil. % 5'lik bir seviyede kalsa da boşanma gerçekleşmektedir. Boşanmanın en önemli sebepleri ise şiddetli geçimsizlik ve ekonomik bazı gerekçelerdir. Kars Caferîleri, boşanmak için mahkemeye dava açmakata ve bu sonuca göre hareket etmektedirler. Bu durum işin resmi

tarafını ilgilendirmekte olup onlara göre bir Caferî, gerçek anlamda ancak bir ahuntun muvafakatıyla bu süreci tamamlamış sayılmaktadır. Çünkü onlarda boşanmanın dinen sağlanmasını ifade edecek bazı beyanların söylenmesi gerekir ki, bunu da ancak bir din âlimi ifâ edebilir.

3.2. Doğum ve Sünnet

Caferî inancına göre bir bayanın hamileliği boyunca bazı hususlara dikkat etmesi gerekir. Sözelimi, pislik ve çöplüğün bulunduğu yerlerde dolaşması kesinlikle uğursuzluktur ve kadına zarar verir. Çünkü buralarda cinlerin ve ifritlerin çoğunlukta olduğuna ve yaşadığına inanılmaktadır. Hamile bir bayan, herhangi bir odadan diğerine geçerken veya akşam vakti dışarı çıkarken mutlaka besmele çekmelidir. Kars Caferîleri, hamile bir bayanın hamileliği boyunca bulunduğu ortamın çocuğun karakterinin şekillenmesine etki edeceğine inandıkları için devamlı güzel ortamlarda bulunmaya dikkat ederler ki, çocuğun karakteri güzel olsun.

Yukarıda Caferî örf ve âdetleriyle ilgili sıralanan anlayış ve tutumların, Türk halk inancında da yer alan ve benimsenen bir gelenek olduğu bilinmektedir. Caferîler, köken olarak Azerî Tükleri olduğundan benzer anlayış ve uygulamaların Türk halk inancında da varlığını korumuş olduğunu burada ifade etmek gerekir. Nitekim eski Türklerde, gelinin gece asla dışarı çıkarılamayacağı hatta karanlıkta yalnız dolaşmasının uğursuzluk ve kötülük doğuracağı kanaati hep yaygındır.

Kars Caferîlerinde hâmile kadının rüyâsında elma görmesi “kızı”, altın görmesi de “oğlu” olacağı şeklinde yorumlanmaktadır. Hâmilelik boyunca bebek için hazırlık yapılır. Caferîler, bebek dünyaya geldikten sonra ona güzel bir isim koymaya çalışırlar. Özellikle Caferîlik bilincine sahip olanlar erkek çocuklarına *Murtazâ, Mehdi, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Azer, Abbâs, Ali Asker, Ali Ekber, Elekber, Ali Haydar, Ali Osman, Ali İbrahim Can, Cafer, Kasım ve Hıdır* gibi isimleri koyarken; kız çocuklarına ise *Fatma, Zehra, Zeynep, Ru-*

gayye, Kübra, Gülcan, Bircan, Betül, Büşra ve Derya gibi isimleri vermektedirler. Bunun yanında Hz. Ali'ye muhalefet ettiğine inandıkları Ömer, Ebubekir, Osman, Ayşe, Talha ve Zübeyr gibi isimlere rastlamak neredeyse mümkün değildir.

Çocuk dünyaya geldikten sonra ailedeki en yaşlı bayan, çocuğun kulağına ezan okur ve sonra sağ kulağına üç defa ismini söyler. Bebeğin üzerinde devamlı küçük Kur'an ve çeşitli duâlar bulundurulur ve 40 günlük olana kadar mecbur kalınmadıkça bebek evden dışarı çıkarılmaz. (*Derya Ağabeyli*). Caferîlere ait bu uygulamalar, aynı şekilde Kars'taki diğer insan gruplarınca da benimsenen bir çeşit âdetlerdir. Bu bakımdan Kars, çok çeşitlilik ve kültürlülüğün olduğu bir alandır. Dolayısıyla da burada yaşayanların, kendi gelenek ve göreneklerinden etkilenmesi kaçınılmazdır.

Erkek çocuğun sünnet ettirilmesi ve kirvelik Kars Caferîleri için önemli bir olaydır. Çocuk, 3-5 yaşlarına geldiğinde genelde sünnet ettirilir. Ailenin tercihinine bağlı olarak sünnet töreni ya çalgılı ve eğlenceli ya da mevlitli yapılır. Ancak her ikisinde de gelen davetlilere öğlen yemeği ikram edilir (*et, üzümlü pılav, tatlı ve ayran*). Sünnette çocuğa hediye ile gelmek özellikle de altın takmak önemsenen bir durumdur. Sünnet töreninden önce sevilen bir aile kirvelik için seçilir. Eski dönemlerde kirvelik çok önemsenen ve hassasiyetle takip edilen bir gelenek iken, bugün itibarıyla aynı değer ve önemini koruduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü eski anlayışta kirvelikle arada akrabalık bağı olduğuna inanılırdı. Hatta kirve olan aileye kız verilmez ve onlardan da kız alınmazdı. Çünkü sünnet olan çocukla, kirve olan kişinin kızlarının kardeş gibi olduğuna ve bunun için evlenmelerinin kesinlikle câiz olmadığına inanılırdı. Hatta ocuğun sünnet kıyafeti ile törene ilişkin bazı masrafların tamamen kirveye ait olduğu kannati yaygındı. Bu nedenle en yüksek takıyı da, kirve takardı. Fakat bugün Kars'ta, bu anlayışın izlerine rastlamak neredeyse olanaksızdır. Eskiden kız alma-verme anlayışı yokken, bugün kirvelerle çok rahat akrabalık bağları oluşturulabilmektedir. Kars Caferîlerinde, özellikle de bu hususta geçerli olan ana unsur maddî imkân ve olanaklardır. Bu durum aslında, toplumun hemen hemen her kesiminde yaşanır bir arıza halini almıştır. Maddî imkân

ve olanakların hâkim olduğu arenada, ne dine ne maneviyâta ne de toplumsal gelenek ve göreneklere yer vardır. (*Seyyîd Elekber Işık*).

3.3. Cenaze ve Defin

Kars Caferileri, ölüm döşeğinde ağır hasta olan bir insanın yanında devamlı Kur'ân okurlar ve hastaya kelime-i tevhîdi tekrar ettiriler. Bu âdet, o insanın manevî olarak rahatlaması için yapılan bir telkin terapisisidir. Bu uygulamanın benzerleri, Anadolu halk inancında da yer almaktadır. Halk arasındaki inanca göre, eğer kişi can vermekte zorlanmışsa ve öldükten sonra yüz hatları asıksa cehennemlik; kolay can vermişse ve can verdikten sonra huzurlu bir yüze sahipse cennetliktir. Bilindiği üzere Sünnî kesimdeki bakış açısı da, hemen hemen Caferilerdeki gibidir. Yine bir insan eğer gözü açık ölmüşse, ya bu dünyadan muradını alamadığına ya da çok sevdiği birini göremeden ölüp gittiğine yorumlanmaktadır (*Seyyîd Elekber Işık*).

Kars'ta Caferiler ölü kefenlenirken, ölünün her iki kolunun altına yeni kesilmiş söğüt ağacının ince küçük bir dalını veya kontreplak küçük-ince bir tahtayı yerleştirmektedirler. Bunun tam ismi, "halet"tir. Bu dal parçalarının üzerinde, on iki imâma ait olduğu kabul edilen Arapça bazı duâ ve temenniler bulunur. Ahunt/mollalar, bu uygulamanın ölüye kolaylık olsun diye duâ niyetine yapıldığını savunurlar ancak, halk arasındaki genel kanı, ölünün sırat köprüsünden geçerken bu dal parçalarına tutunup karşıya kolay geçeceği şeklindedir.

Caferilerin mezarlarının, şekil bakımından diğer mezarlarla arasında pek fazla bir farkı yoktur. Kars'ta Caferilerin kendilerine ait kabristanlıkları olduğu gibi her kesimden insanın ölülerini beraberce defnettikleri mezarlıkları da vardır. Hiç kuşkusuz kadın mezarları erkek mezarlarına göre daha derin yapılıdır. Hemen hemen insan göğsü seviyesine kadar derin kazılmasına hassasiyet gösterilir. Kadın cenaze defnedilirken, mutlaka o kadının ya erkek kardeşi ya da oğlu kabre girerek işlem bitinceye kadar bekler. Erkek mezarların derinliği ise, göbük hizasına kadardır. Maddî imkânları ölçüsünde dileyen mermerden ve gösterişli mezarlar yaptırmakta hatta mezar taşına

ölen kişinin resmini yapıştırmakta ve dünyadayken neyle çok iştigal etmişse onların resim ve figürlerini mezara çizmektedir. Kuşkusuz Seyyid mezarları farklılık gösterir. Peygamber soyundan gelen kişilerin kendilerine olduğu gibi öldükten sonra mezarlarına da büyük saygı gösterilir. Mezarlığa gidildiğinde Seyyid mezarlarının başında duâ edilir. Ayrıca bir adakta bulunan kimse, şayet dileği gerçekleşirse getirip Seyyidin mezarı başında mum yakar.

Kars Caferiliğinde, İğdırdan farklı olarak (İğdır Caferilerinde ölünün 52. günü de kutsanmıştır) ölen bir kişinin 3. 7. ve 40. günü ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle bu günlerde Kur'an, hâtim ve mersiye okutulur; yemek, helva ve kuruyemiş vs. dağıtılır. (*Derya Ağabeyli*). Kur'an'dan Mülk sûresinin okunması evladır. Ayrıca cenazeden sonra 40 gün televizyon açılmaz; ölen Caferî birisinin evinde televizyonu sonradan eve gelen ya Seyyid ya da ahunt kendisi açar. Caferî inancına göre, ölen bir insanın yarım kalan ibâdetlerinin ya da üzerinde bulunan bir borcun ödenmesinin faydasının ölen kişinin kendisine dokunduğuna inanılmaktadır. Mesela oruç borcu olan bir annenin oruçlarını evlatları tutar ya da hacca gitmeye niyetlenip gidemeyen birinin yerine öldükten sonra başka biri gidebilir. Nasıl ki maddî borçlar ödenebiliyorsa, Allah'a karşı borcu olarak ölen birinin borcu da kişinin yakınları tarafından ödenebilmektedir. (*Seyyid Elekber Işık*).

Kars Caferîlerinin cenaze ve defin işlemleri söz konusu olduğunda, merkezde ölen bir Caferînin cenaze namazını ahunt ya da molla kıldırılmaktadır. Aynı şekilde köylerde de Caferî öldüğünde onun namazını orada bulunan ahunt/molla kıldırılmaktadır. Kars söz konusu olduğunda, köylerdeki cenaze işlerini de merkezden oralara giden ahunt veya mollalar ifâ çalışmaktadırlar. Cenaze namazlarına, Sünnî cemahtan da katılımlar olabilmekte hatta taziyeler yapılmaktadır.

Ölünün toprağa verildiği gün ya da o günün akşamı, cenaze sahiplerince taziyede bulunalara ile misafirlere mutlaka et yemeği, üzümlü pilav, tulumba tatlısı ve ayran gibi yemeklerle ikramda bulunulur. Taziyeler yaklaşık bir hafta (7 gün) kadar devam eder. Taziyede genel olarak duâ edilir ve başta Fâtiha olmak üzere Kur'an'dan

süreler okunur. Ölen Caferînin bağışlanması için yakarış ve niyazda bulunulur.

3.4. Bayramlar

Bilindiği üzere Caferîlikte bayram kutlamaya bir hayli önem verilmektedir. Gözlemleyebildiğimiz ya da ulaşabildiğimiz kadarıyla Kars Caferîleri, Ramazan orucu sonunda Ramazan bayramını ifaya çalışmaktadırlar. Hatta Kars Caferîleri Ramazan bayramına “ölü bayramı” da derler. Bayram namazını camide cemaatle kılmaktadırlar. Namazdan sonra birbirleriyle bayramlaşmakta ve konu-komşuyu ziyaret etmektedirler. Caferîlerde, bayram günleri mezarlığa gidilerek Kur’ân okunması ve duâda bulunulması önemli bir dinî vecibe olarak kabul edilmiştir.

Aynı şekilde kurban kesilmesi de, önemli bir dinî ibâdettir ve vâciptir. Kars’taki tıpkı diğer insan gruplarında olduğu gibi genel olarak bayramın ilk günü kurbanlarını kesmektedirler. Kurbanlığın en iyisinden seçilmesi ya da en gösterişli olması onlar için makbuldür. Kurban bayramında işinin ehli birisi, namazdan sonra kurbanlık hayvanı sağ tarafına yatırıp kibleye doğru döndürür ve besmele çekerek hayvanı boğazlar. Nişanlı olan kıza, kurban bayramında koç hediye edilmekte bu koçun en gösterişli ve değerlisi olmasına dikkat edilmektedir. Nitekim Caferî kökenli genç bir kız bir görüşmemizde bize şunları aktarmıştır:

“Bizde, kurban bayramında nişanlı olan kıza çok değerli bir koç veya en görkemli bir koyun götürülmekte ancak, bu, öyle sıradan bir koç ya da koyun olmaz. Bu hediyenin üzerine şekerleme çikolatalar dökülmekte ve kurdelelerle özenle süslenmektedir. Bir de, koçun üstüne altın bilezik bağlanmakta ve nişanlı kıza gönderilmektedir.” (Betül Orbegi).

Kadir gecesi ile Mevlit, Berat, Regaib ve Miraç kandilleri Kars Caferîleri için çok önemli olan ibâdet dilimleridir. Bilindiği üzere İran’da, üç aylar veya mübarek gün ve gece olarak kutlanan zaman dilimlerine pek rastlanmaz. Tam tersine Kars’ta mezkur gün ve gecelerde camilerde bazı etkinlikler ve kutlamalar yapılmaktadır.

Bugün ve gecelerde kadınlar da camilere gelirler ve kendilerine ayrılan bölmede otururlar. Mollalar veya ahuntlar Kur’ân okur, duâ eder ve ağlayarak imâmların hayatlarından örnek mersiyeler okurlar. Bu arada camidekilerin (özellikle kadınların) hıçkırıkları birbirine karışmakta ve arada bir sine dövmekte veya topluca salavât getirmektedirler. Caferîler, çok ağlayıp duâ ederlerse, Allah’ın İmâm Mehdi’nin ortaya çıkışını daha öne alabileceğine inanmaktadırlar. İmâm Mehdi’nin görünmesinin kolay olması ve hızlanması için topluca yakarıшта bulunmaktadırlar.

Caferîlerin Nevruz bayramı, İran’da ve ülkemizin her bölgesinde olduğu üzere her sene 21 Mart günü kutlanmaktadır. Hz. Ali’nin tahta ıktığı gün olarak bilinen bu günde yemekler verilmekte, şeker-şerbet dağıtılmakta, çikolata ve bademler kırmızı yumurtalar ile birlikte sunulmakta, mersiyeler okunmakta ve duâ edilmektedir. (*Derya Ağabeyli*). Çünkü onlarda 21 Mart günü baharın başlangıcı olarak bilinmekte ve bayram havası içinde kutlanmaktadır. Bu bayrama, “yeni gün” anlamında “nevrüz” denmektedir.

Kars Caferîleri için nevrüz coşkusu daha Mart ayının başında başlar. Bu sebeple evlerde bayram temizliği yapılır, çevre temizlenir, boya-badana yapılır. Bayramdan önce bayramlık kıyafetler alınır. Bayram kutlamaları, Mart’ın ilk üç haftası süresince devam eder.

Mart ayının girmesiyle birlikte Caferîler küçük saksılara buğday ekip yeşertmekte ve bunu evlerinin bir köşesine koymaktadırlar. Buna, “*semeni yeşertmek*” denir. Bu, yeni bir başlangıcı, toprağın canlanmasını, bereketini simgelemektedir. Caferîler böyle yaparak evlerine bolluk ve bereketin girmesini ümit etmektedirler. Gerçekte Türk örf ve geleneğinde, baharın bir müjdeleyicisi olarak “semeni yeşertmek” önemli bir anlayışı simgelemektedir. Çünkü “semeni yeşertmek”, eski Türklerde yeniliği, orijinalliyi, hayata bakışı ve arınmayı temsil etmektedir.

Bilindiği üzere Hz. Hüseyin (a.s.) ve beraberindekilerin Yezîd b. Muâviye’nin askerleri tarafından şehit edildiği Aşûrâ Günü’nün içinde bulunduğu Muharrem ayı ve ondan sonra gelen Sefer ayı Caferîler için “mâtem ayları” olarak kabul edilmektedir. Bu iki ay

boyunca Caferîler, kesinlikle herhangi bir eğlence yapmazlar ve eğlencelere de katılmazlar. Düğün, nişan, sünnet, doğum günü vs. kutlamalar hep bu iki aydan sonrasına ertelenmektedir. Evlerde televizyonlar açılmaz, radyolar dinlenmez. Ayrıca sadece Caferîler değil, çoğunluk denebilecek kadar sayıda diğer Sünnî kesime ait insanlar da bu aylarda düğün, nişan ve sünnet tarzı büyük eğlenceli etkinlikler yapmamaya özen ve hassasiyet gösterirler. Böyle düşünmeyip bu aylar içinde çalgılı düğün ve eğlence yapan Sünnîler de vardır. Bunlar özellikle Caferîlerin çoğunlukta yaşadığı yerleşim bölgelerinden uzağındaki Sünnî kesimi oluşturmaktadır.

Kars'ta Muharrem ayının geldiği Caferî uygulamalarla anlaşılmaktadır. Bu dönemde şehrin belli başlı alanlarına Kerbela resimleri asılır ve duyurular yapıştırılır. Bunlardan başka çoğu yerde ve Caferîlere ait camilerin bahçe duvarlarındaki demirlere ya da caminin farklı yerlerine mâtem ve acıyı simgeleyen siyah örtüler takılmaktadır. Bu dönemde Kars Caferîleri et yemezler, su içmezler; giyim-kuşam ve özel işlerini ötelerler. Kadınlar, asla makyaj ve süslenmede bulunmazlar hatta ruj ve saç boyatma gibi dış süsü andıran anlayışlardan olabildiğince uzak kalırlar.

Bu dönemde Caferîler, 10. gün akşamına kadar camilerinde toplanmakta, Kur'an okumakta ve ibâdet edip mersiye dinlemektedirler. Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin şahâdetini anlatan ağıtlar eşliğinde kadınlar sinelerini; erkekler de kafa ve diğer azalarını dövmektedirler. Sadece elleriyle sine ve kafalarına vururlar. Bazı erkekler, sırtı açık siyah bir kıyafet giyerler. Sırt daire şeklinde açıktır ki, zincir sırtı vurulduğunda bedenle teması sağlanması sebebiyledir. Camilerdeki törenler bittikten sonra herkes, Azerî mezarlığına doğru yürümeye başlar ve yollar trafiğe kapatılır. Yolun ortasında deste grupları, yol kenarında ise diğer insanlar mezarlığa yürürler. Mezarlıkta kürsü kurulur ve mahşerî kalabalığı andıran insan topluluğuna konuşmalar yapıp mersiyeler okunur. Orada bulunan halkın bir kısmı bu mersiyelere göz yaşlarıyla eşlik ederler. Çünkü molla/ahunt, mersiyeği ağlayarak ve o gün Kerbela'da yaşananları dramatize ederek çok dokunaklı bir şekilde okur. Kur'an okunur ve duâ edilir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Caferilik, itikâтта Şi'a'nın İmâmiyye veya İsnâ Aşeriyye koluna bağlıdır. Başka bir söylemle Caferilik, İmâmiyye veya İsnâ Aşeriyye'nin imâmet zincirinde bulunan ve Ebû Hanîfe'nin de hocası olan İmâm Cafer es-Sâdık'ın fıkıh anlayışına bağlı kalan ve bu fikhî anlayışın gerek ve sorumluluklarını yerine getirmeye çalışan kesimi ifade etmektedir. Bugün itibarıyla en yaygın oldukları ülke kuşkusuz İran'dır ve İmâmiyye bu ülkenin resmî mezhebini teşkil etmektedir. Özellikle de I. Dünya Savaşı'ndan sonra Azerbaycan ve Türkmen oymaklarından oluşan kimi gruplar, İran üzerinden ülkemizin doğu kentlerine buradan da, Anadolu'ya ve daha büyük kentlere göç etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Orta Asya'dan ülkemizin doğu şehirleri olan Kars, Iğdır, Ağrı ve Ardahan gibi belli merkezlerle yerleşen Kars Caferileri (Azerî Türkler), ülkemizde değişik etnisiteye mensup insanlar arasında yaşama imkânı yakalamışlardır. Zaman içerisinde sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik bazı gerekçelerle ülkemizin değişik kentlerine hatta büyükşehirlerle göç etmişler ve oralara yerleşmişlerdir.

Yaptığımız gözlem, araştırma ve görüşmeler sonucunda Kars yöresinde yaşayan Caferilerin, benimsemiş oldukları dinî inanç ve ibâdet anlayışları açısından geleneksel Caferî din anlayışıyla aynı paralelde hareket ettiklerini veya benzer bir dinî geleneği temsil ettiklerini söylemek mümkündür. Özellikle de usûlu'd-dîn dediğimiz temel inanç ilkelerini benimseme ve onların gereğini yerine getirme konusunda aralarında herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Caferilik daha çok fikhî uygulama ve münasebetlerle tezahür ettiğinden, onların kabullenmiş oldukları fikhî esasların Kur'an'ın özüne aykırı olduğunu söylemek imkânsızdır. Bu nedenle Kars Caferiliğinde, fıkıh ve ibâdet esasları açısından herhangi bir aksaklık ve kusur söz konusu değildir. Sünnî ve diğer kesimlerle aralarında var olduğunu söylediğimiz farklılıklar ise, tamamen içtihadî ve hukukî nitelikte kayda değer farklılıklardır.

Sosyal-toplumsal alana dönük uygulama ve pratikler açısından bakıldığında Kars Caferiliğinin dinsel, tarihsel, kültürel ve yöresel etkenler altında şekillenmiş olduğu en bariz biçimde kendini ortaya

koymuştur. Bu teşekkülde, Kars gibi farklı etnik yapıya sahip olan insanların birlikte yaşam tecrübelerinin önemli ölçüde etkisi olmuştur. Kars Caferilerinin dinsel, kültürel ve yöresel bütün uygulamaları, mutlaka dinsel-mezhepsel bir zemin üzerinde teşekkül etmiştir. Öyle ki çocuklarına verdikleri isimlerinde, yaptıkları nişan ve düğün geleneklerinde; cenaze, defin ve taziye uygulamalarında hatta matem ayı olarak ilan ettikleri Kerbela ve Aşûrâ günlerinde kesinlikle bu mirasın izlerine rastlamak mümkündür. Ancak onların benimsediği ve uyguladığı sosyal-kültürel âdet ve göreneklerinin birçoğunun izleri eski Türk kültüründe fazlasıyla bulunmaktadır. Sözgelimi, nişan, düğün ve evlilik anlayışlarından tutun da cenaze ve defin uygulamalarına kadar olan her şey, aslında Orta Asya Türk kültür hazinesinin havuzunda saklıdır.

Son olarak, sosyal-toplumsal yardımlaşma ve dayanışma unsuru açısından Kars Caferileri, Türk toplumunda önemli bir harç vazifesini üstlenmişlerdir. Çünkü yüzyılı aşkın süredir aynı toprak ve kara parçası üzerinde diğer insan gruplarıyla birlikte yaşayarak milli birlik ve seferberliğin en güzel timsali olmuşlardır. Kendi dinî anlayış ve uygulamaları ne olursa olsun özlüklerinde sakladıkları din, millet, vatan ve bayrak aşkı onları, bu toplumun ve insanlığın birer parçası olarak telakki etmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahatlı, Erdinç. *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1992.
- Albayrak, Ali. "Dinî Gruplar Bağlamında Caferilik" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Elazığ: Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, c. XII: II, 2008:111-128.
- Algar, Hamid. "İran (Kültür ve Medeniyet)" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, c. 22, 2000: 409-413.

- Allouche, Adel. *Osmanlı-Safevî İlişkileri*. çev. Ahmet Emin Dağ. İstanbul: Anka Yayınları, 2001.
- Demirci, Filiz. *Caferîlerin Dinî Örf ve Âdetleri -İğdır Örneği-*. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Demirci, Kürşat. *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş -Tanrılar, Ritüel, Tapınak-*. İstanbul: Ayışığı Kitabevi, 2013.
- Doğan, Hüseyin. “Muş-Varto Alevîlerinde Dinî İnanç ve Sosyal Hayat” *Geçmişten Günümüze Alevîlik I. Uluslararası Sempozyumu* ed. Mehmet Yazıcı, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 94-124.
- Doğan, Hüseyin. *İlk Dönem İslâm Kelâmcılarında Dinsel Metinleri Anlama ve Te’vîl Problemi*, Samsun: Kardeşler Ofset-Matbaacılık, 2011.
- Glazebrook, Phillip. *Journey to Kars*. New York: 1984.
- Gündüz, Tufan. “Kars”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, c. 24, 2001: 515-518.
- Güngör, Ebubekir. *Türkistan’da Fikir Akımları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2011.
- Hamedânî, Ahmet Sabri. *Caferî Mezhebi ve İmâm Cafer Sâdık (a.s.) Buyrukları*. İstanbul: Kevser Yayınları, 2014.
- Kars Valiliği *İl Nüfus Müdürlüğü Arşivi Kayıtları* (02.02.2017).
- Kars Valiliği *İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Arşivi Kayıtları* (08.02.2017).
- el-Kerâcîkî, Ebu’l-Feth Muhammed b. ‘Ali. *Kenzu’l-Fevâ’id*. Kum: Bustâne Ketâb, 1410.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. *Kars Tarihi*. İstanbul: Işıl Matbaası, 1953.
- Koroğlu, Kemalettin, *Eski Mezopotamya Tarihi -Başlangıcından Perslere Kadar-*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- el-Küleynî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Ya’kûb. *el-Kâfî* “Kitâbu’l-Hucce”. Tahran: Bustâne Ketâb, 1365.

- Mutlu, İsmail. *Tarihte ve Günümüzde Caferîlik*. İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 1995.
- en-Nesefî, Ebu'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed. *Tabşıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*. thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Niyazov, Ahmet. *Caferî Fıkında Boşama Yetkisi*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- en-Nu'mânî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm. *Kitâbu'l-Ğaybe*. Tahran: Bustâne Ketâb, 1397.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Öz, Mustafa. *İmâmiyye Şiasında Onikinci İmâm ve Mehdi İnancı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze Şülik ve Kolları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Öztürk, Emine. *Dinî ve Kültürel Ritüelleriyle Caferîlik*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- Öztürk, İbrahim. *Caferîliğin (İmâmiyye) Anadolu'ya Girişi*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Pak, Zekeriya. *Allah-İnsan İletişimi*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2005.
- Piyadeoğlu, Cihan, *Güneş Ülkesi Horasan -Büyük Selçuklular Dönemi-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2012.
- er-Râzî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Ömer b. Fahreddin. *Mefâtihu'l-Ğayb - et-Tefsîru'l-Kebîr-*. Beyrut: y.y., 2004.
- Savory, Roger. *Iran Under The Safavids*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

es-Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. 'Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: yy., trs.

Şerif el-Murtezâ, Ebu'l-Kâsım 'Ali b. Hüseyin. *Tenzîhu'l-Enbiyâ ve'l-E'imme*. thk. Fâris Hassûn Kerim. Bustâne Ketâb Publishers: 1387/2009.

Şeyh Sadûk, Muhammed b. 'Ali b. Bâbeveyh. *et-Tevhîd*. trc. Muhammed 'Ali Sultânî. Tahran: Merâkizu'l-Pakş, 1382.

Taşpınar, Zeki. *Bütün Yönleriyle Kars*. İstanbul: Haşmet Matbaası, 1969.

Ünal, Oğuz. *Horasan'dan Anadolu'ya Türkiye Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.

Üzüm, İlyas. *İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Caferîlik -Türkiye'deki Azerî Şiîlerin Bugünkü Dinî İnanç ve Yaşayışları-*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.